

Ködöböcz Gábor

Reneszánsz típusú polihisztor

Ecsetvonások Szakolczay Lajos portréjához

Isten nagyobb dicsőségére, a magyarság üdvére és barátai őszinte örömeire él közöttünk egy utánozhatatlan létezőestecnikával, hihetetlen munkabírással és kivételes talentumokkal megáldott ember, aki „öreg gavallér”-nak és „üstfoldozó”-nak mondja magát. Talán rokonszenves szerénysége és az alázat misztikája mondatja ezt vele, hiszen – kevesen tudják nála jobban – „az egésznek része csak az lehet, ki szíve részévé tette az egészet”. Minthogy határokon átívelő és irányzatokon túlmutató szellemi készenlét jellemzi, tér- és időkorlátokra fittyet hányó, istenkísértően sok dimenziós, egyedülállóan gazdag és értéktelített pályafutásról adhat számot. Mert – áomlító realistaként és realista áomlatóként – ugyan mi mást tehet az ember az alkatával és tehetségével azon túl, hogy az élete és a munkája szolgálatába próbálja állítani? Erkölc és szenvedély, elkötelezettség és muníció nélkül persze mindez aligha képzelhető el. Ezzel kapcsolatban egy vele készült interjúban (*Fel-parcellázható-e a comberdő?*; Magyar Napló, 2009. június) a következőket mondja: „Hány szerkesztő-kritikus érzi feladatának, hogy hónapról hónapra a művészeti ágak legfontosabb folyóiratait átlapozza (negyvenötöt veszek havonta, s a velük való bibelődéstől – sajnos már nincs Lipótmező – befelé nő a hajam), s esetleg jó részét el is olvassa? Pedig az *egészre* való rálátás csak így lehetséges. Tudom – mert ezerszer a bőrömnön éreztem –, hogy Szeged, Pécs, Debrecen, Szombathely, Kaposvár messze van, és még messzebb Kolozsvar, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Kassa, Újvidék, Ungvár, Bécs, Bukarest, London stb. De az ott folyó, az egyetememes magyar művészetet gazdagító tevékenység nélkül lehet-e érvényes képet adni arról az *élő és liúktető* érték-folyamról, amelynek megismerésére és továbbadására születtünk?”

Olybá tűnik, hogy az immáron Széchenyi-díjjal is kitüntetett Szakolczay Lajos a maradéktalanul jól végzett munka oltalmazó derűjével tekinthet vissza pályájára. Az idén hetvenöt éves irodalomtörténész és művészetkritikus a „szellem minde-nese”-ként, az egyetememes magyar kultúra peregrinus lelkületű apostolaként sajátította el a költői lakozás képességét, s ezen közben a Faustból ismerős goethei kihívásra („A törvény alól, mely az élöket sújtja, csak az szabad, ki magát fölülmúlja”) is igézően és imponálóan szép választ adott. Az ő esetében valóban érvényes, hogy az esztétikai magatartás a magatartás esztétikáját is jelenti egyben. Önála – akárcsak a legfőbb etalonként tisztelt Kós Károlynál – a formanívó is a létezési nívónak rendelődik alá. A műveiben testet öltött életpélda ezáltal lesz magával ragadóan hiteles, az emberség és magyarság összhangját szolgáló, megtartó erő.

Szakolczay Lajos hihetetlenül sokirányú érdeklődésével, irigylésre méltóan komplex érzékenységszféraival és sokféle affinitást ötvöző integratív szemléletmódjával összetéveszthetetlenül egyéni és példaszerűen eredeti irodalom- és művészetkritikusnak, afféle reneszánsz típusú személyiségnek számít. Lett légyen szó az esztétikai létforma legkülönbözőbb válfajairól, Szakolczay Lajos a zene, a képzőművészet, a színház és irodalom területén egyaránt otthonosan mozog, s ráadásul mindegyiket szeretetteljes elmélyültséggel és magas színvonalon műveli. A fentebb idézett interjú egy ide vágó részletét idézve: „Rákényszeríthető-e bárkire is, hogy a kortárs magyar művészetet (rengeteg munkával!) egyetlen *glóbusznak* lássa? Pedig az, hiszen a képző-, a zene- és a színházművészet, akárcsak az irodalom, ugyanabból a valóságból – a huszadik és huszonegyedik század magyar valóságából, s nem utolsósorban *álmából* – táplálkozik. Azt teszi – mit teszi, föl-kéntként *avatja* – élvezhető, esztétikailag leírható megfogható gyönyörre.”

A Nagykanizsán felfedezett erdélyi folyóirattól (*Igaz Szó*) az 1967-ben kezdődött Kárpát-medencei kultúrkalandozásokon át hosszú és megfeszített munkával teli út vezetett ahhoz, hogy Szakolczay Lajos kiemelten ars sacra-val és hungarológiaiával foglalkozó, katedra nélküli professzor legyen.

A dolgozószoba és a munkahely állandóságához szokott, kevésbé mobilis ember talán csodálja, de aligha érti, hogy miféle logisztikai bűvészműtárvány, zseniális időbeosztás és elképesztő munkabírás révén lehetséges az a páratlan élményszerűségű létezés-technika, amely az operátortól a könyvbemutatóig, a rendhagyó irodalomórától a kerekasztal-beszélgetésig, az írótabortól a kiállítás megnyitójáig, a könyvfesztiváltól a rádiós és tévés szereplésig vezet. És mivel a személyes jelenlétet, a közvetlen és intenzív kommunikációt mindennél fontosabbnak, emberileg is nélkülözhetetlennek tartja, az egyik pillanatban még Budapesten, Sopronban avagy Egerben tűnik fel, hogy kisvártatva Szabadkán, Nagyváradon, Pozsonyban, Beregszászon, Újvidéken, Kolozsváron, Kassán, Sepsiszentgyörgyön vagy éppen Bukarestben gyakorolja a műértő-írástudó-kultúrmisszionárius határokon átvélő és régiókat összekapcsoló mesterségét. A száguldó professzorként elkönyvelt Szakolczaynak a szokványos szobatudósokkal szemben számos előnye van: élet- és valóságismeret, óriási nagy szív, szimultaneista látásmód, szintéziselvű szemlélet, prekonceptiók nélküli, mindenféle oktalan konvenciót elutasító gondolkodói bátorság és könyörtelen, néha már-már nyersességig menő szókimondás. Újra a már kétszer idézett interjúhoz folyamodva: „Csak olyanokkal tudok tisztességesen dolgozni (barátra, ellenségre áll ez), akik komolyan veszik – *szolgálatnak* tekintik – a szakmát. S ehhez egy életben legalább két élet kell. A főszerkesztőnek is, meg a munkatársaknak is. Csaknem mindent ismerni, mindenütt jelen lenni – a fiatal tehetséget éppúgy megtámogatni, mint a többkönyves alkotót –, életpróbáló feladat. Aki fejét adja az egyetemes magyar irodalom istápolásáért,

annak – ha tisztességesen végzi a dolgát – se éjjele, se nappala, se családja nincs. Csak *feladat* van. Csak ezermillió oldalak vannak, az olvasás Himalájája. S aki ezt nem tudja – akár idő híján, akár kényelemszeretetből, akár nemtörődömségből – megmászni, az ne vállaljon ilyen szerepet. Ne vállaljon, mert istennek és embernek is vét. Megakasztja azt a keretet, amelynek hűség, odaadás a neve.”

Az igénytelen lazaságot, etikátlanságot és tehetségtelen szakmaiatlanságot mindig elutasító Szakolczay Lajos folyóirat-szerkesztőként (*Új Írás, Budapest, Kortárs, Agria*) külön tanulmány tárgya lehetne. Antológiaszerkesztései (*Megtartó varázslat – Költők József Attiláról, 1980; A szarvassá változott fiú – Magyar költők versei Bartók Béláról, 1981; A lélek senkiföldjén – Csoóri Sándor köszöntése, 1992*) is irodalom- és kultúrtörténeti eseményként vésődtek be az emlékezetbe. Szakolczay példaszerű szerkesztői munkásságával is egyértelművé teszi azt, amit egész életművével képvisel: nemzet kultúra nélkül és kultúra nemzet nélkül nem létezhet. Kultúra nélkül nincs nemzet, nemzet nélkül pedig üres és hiábavaló a kultúra.

Fontos megjegyezni, hogy Szakolczay Lajos a dsidás életörömöket, életszépségeket sem veti meg: szereti a bort, a nőt és a nótát. Továbbá mókázásra, jóízű élcelődésre majd’ mindig kapható; csillámló játékossága és kiváló humora van, ami előadói kvalitásokkal társulva nemegyszer show-maneket megszágyenyítő produkciókban ölt testet. Amiként történt 2006 júniusában Nagyváradon, a Partiumi Írótabor Góbé Csárdában összegyűlt közönsége előtt.

Szakolczay Lajos sokirányú érdeklődésének és tájékozottságának köszönhetően mindig képben van, de – igazságkereső szenvedélye, következetes erkölcsisége és szuverén látásmódja miatt – igen gyakran ki is beszél a képből. Kibeszél a határon túli magyar irodalom számos jelensége és alakja (Wass Albert, Kannás Alajos, Székely János, Asztalos István, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella) kapcsán, de akkor is, amikor a kolozsvári *Korunk* kezdeményezte szavazásra a szerkesztőség által kért tíz legszebb vers helyett – tipikusan szakolczays megoldással – hatszor tízes listával rukkol elő. (És az is jellemző, hogy igazából még ez a nagyvonalú gesztus sem nyugtatja meg.). A trendi, a divat, a kánon és a kultúrpolitikai elvárás hál’ Istennek őt legkevésbé sem érdekli, megszólalásai talán épp ezért számítanak mindig érvényesnek és hitelesnek. Szakolczaynak úgyszólván majd’ mindig különvéleménye van. Nála a tudományos felkészültsége, az alapos és minden részletre kiterjedő életműismeret személyesség és vallomásosság, ha úgy tetszik, szeretetteljes elmélyültség és egzisztenciális érintettség nélkül vajmi keveset ér. Még esetleges, nem túl gyakori melléfogásait, vitára ingerlő meglátásait is ez az alapmotiváltság teszi izgalmassá és érdekessé.

Nagyrészt a korábbi kötetek (*Dunának, Oltnak, 1984; Ötágú síp, 1989; Kötél homokból, 1994; A csavargó esztétikája, 1996; Korfurdaló, 1999*) anyagából válo-

gató, az irodalomtörténeti és művészetkritikai pálya egyfajta tematikus összegzésként fölfogható, erdélyi szerzőkről szóló vaskos könyve (*Erdélyi ősz*, 2006) is ezt támasztja alá. A kis híján hatszáz oldalnyi kötet a mozdulatlan elkötelezettség, a szabadságszerelem által motivált értéktudatos cselekvés és a szerves építkezés igazán szép példája. A szerénységében súlyos, sokféle olvasmányélményt felidéző emblematikus kötet cím azért is találó, mert a szerző értékválasztásainak titkáról, az elhívottság és elhivatottság lényegéről is sokat elárul. A teljesítmény nagyságának elismeréssel adózó, játékosan és szellemesen évődő Márkus Béla az *Irodalmi Jelen* 2006. októberi számában írott recenziójában „lótó-futó gyarmatügyi előadó”-ként látatja Szokolczayt, hozzátéve, hogy az irodalom- és művészetkritikus egy másik kötetében (*Kikötő*, 2006) „végtelen vándorutak napszámosa”-ként jelöli meg önmagát. Mindkét jellemzés pontos, hiszen kimondva-kimondatlanul az egykori peregrinus ősök hagyományát követő folytonos szolgálatban, állandó készen- és útonlevésben, a talentumokkal való sáfárkodás közönségnek s szülőföldnek elkötelezett moráljában mutatja föl az életforma lényegét. Ami egyébiránt Papp Ágnes Klára recenziójában (Kortárs, 2007/2) „korszerű konzervativizmus”-ként szerepel.

A mindenkori tárgyához, alanyához közel hajoló Szokolczaynál nehéz nem észrevenni, hogy amikor példának okáért Kós Károly portréját megrajzolja, akkor akarva-akaratlan voltaképpen saját hitvallását is kinyilvánítja. Az értekezésben ilyesféle tételmondatokat, illetve végkövetkeztetéseket olvashatunk: „... cél és rendeltetés nélkül művészet nincsen, vagyis az alkotó sosem tévesztheti szem elől a hasznosságot.” „A megszállott, a lehetetlent nem ismerő, a szülőföld védelméért és szabadságáért, ha kell, életét is áldozó ember bolondsága ez. Mentése az értéknek, védelme a jónak.” „Mindenki kiemelkedhet a tömegből, ha tehetsége akaratlan és elhivatottságérzéssel párosul.” „Ha tiszta hang kell, mindig megtaláltatik a tiszta toll is.”; „... az író ha erkölcsös, nem lehet csupán kívülről szemlélődő.” Hasonló szakszerűséggel, konfesszionális mélységgel és kendőzetlen őszinteséggel beszél más szerzők (Lászlóffy Aladár, Szilágyi István, Sütő András, Kányádi Sándor) bemutatásakor is. Az sem véletlen persze, hogy a *Fától fáig* és a *Fekete-piros* versek valóban csak legnagyobbakhoz fogható költője, Kányádi Sándor fél tucat elemző-értékelő írással szerepel Szokolczay Lajos jól átgondolt erdélyi kánonjában. (Ráadásul örömmel fedeztem föl, hogy a szerző figyelme Réti Árpád Egerben élő színművész ragyogó Kányádi-estjére is kiterjedt).

Az *Erdélyi ősz* szerzőjének irodalomfelfogása és kritikusi magatartása – éppen-séggel a formanívót is a létezési nívónak alárendelő beállítottság okán – mély és lényegi rokonságot mutat az egykori jó barát, Nagy Gáspár létfilozófiai súlyú testamentumával: „a tehetség semmi, elrontható, elpazarolható./ Ami az egész életben számít, az a jellem”. (*Zbigniew Herbert emlékére*). A metanyelvi bűvészkedésben

és a kisszerű bokaharapdálásban örömet lelő „ezredvégi zsoldosok” számára persze igen komoly hermeneutikai feladvány lehet Cogito úr ama bizonyossága is, „hogy a halál mindent elrendező geometriája szerint/ a hűség és jellem párhuzamosai beérik egymást”.

Az *Erdélyi ősz* írásait Szakolczay Lajos a tudós agyával és a költő szívével formálta meg és szerkesztette egybe. Ezek a portrék, vallomások, esszék, kritikák és tanulmányok nemcsak a 20. századi erdélyi irodalom- és színháztörténetéről adnak élményszerűen gazdag és sok szempontból reveláló keresztmetszetet, hanem a szerző intenzív jelenlétre épülő, immár a kultúrhistoria részét képező Kárpát-medencei kalandzásait is felidézhetővé és átélhetővé teszik az olvasó számára. Az egyes írások lényegre tapintó, nemegyszer költői vénára valló, emblematisz címek is ehhez nyújtanak segítséget. Íme, néhány jellemző példa a különösen atmoszférikus, nagy felidéző és megjelenítő erővel bíró, markáns címadások közül: „Erdély álomittas lovagja”, „Lázunk enciklopédiája”, „Harmadik honfoglalás”, „Füstnyelven szóló sejtelem”, „Érzésvilágok kiáltó csöndje”, „Égő házban nem fészkelni kell, hanem tüzet oltani”, „Erkölc és szenvedély”, „Isten markában vacogó csillagok”, „Álmaink könnyűlovassága”.

Az utóbbi tíz év tiszteletet parancsoló termése (*Nekünk ilyen sors adatott – Beszélgetés-portré Csoóri Sándorral*, 2006; *Ameddig temetetlen holtak lesznek – Beszélgetésportré Nagy Gáspárral*, 2008; *Párbeszéd és perbeszéd – 25 író és művészinterjú*, 2010; *Határtalan – Tanulmányok, versek*, 2011; *Sorsszerűség, álmok, etika – tanulmányok, esszék, kritikák*, 2012; *Valóságlátomás – esszék, tanulmányok*, 2014; kiváltképpen pedig a válogatott művészeti írásokat tartalmazó, ezeroldalas, heroikus kötet: *Nagybányától Picassóig*, 2015) is azt példázza, hogy Szakolczay Lajos bizvást emberfeletti nevezhető teljesítménye mögött minden dicséret csak bicegve járhat.

Korábbi fontos díjai (József Attila-; Kölcsey-; Petőfi Sándor Sajtószabadság-; Hídverő-; Arany János-; Tamási Áron-díj, továbbá a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje és a Magyar Művészeti Akadémia Művészeti Írói Díja) után idén március 15-e alkalmából az egyik legmagasabb állami kitüntetéssel, Széchenyi-díjjal ismerték el nagy formátumú munkásságát.

Miként a *Nagybányától Picassóig* című monumentális alkotás is bizonyítja, csak az tudja meghallani és meglátni a művek fontos üzenetét, akinek van füle a hallásra és szeme a látásra. Vagyunk egy páran, akik derűsebb pillanatainkban úgy gondoljuk, hogy utoljára talán a 'Nagy Bumm' szólhatott akkorát, mint napjainkban Szakolczay Lajos majd' minden művészeti ágra kiterjedő, univerzális életműve. Nem virtuálisan, valóságosan. Lélektől lélekig.